

Дарја Живковић

психолог (постдипломац, Филозофски факултет, Београд)

Исаак Сиријин и Џон Китс

Капацитет за негативно

Преплитање између немоћи и божанске помоћи одиграва се у сваком тренутку и у свакој фази подвижничког живота: у борби са непорочношћу, или у различитим стадијумима радости или туробности; понекад у њему се појави светла и радосна ускомешаност, а онда се у њему, одједном, опет појаве тама и магла.¹

св. Исаак Сиријин

Монашки подвиг је, у свом одређењу, поље сталних унутрашњих борби и суштинска човекова тежња ка стицању бестрашћа у молитви и напору. Међутим, како нас подсећа Мајендорф, *човекова природа није стайична, зашворена и аутономна суштина, него динамична реалност одређена у самој својој бићности, својим односом са Богом*². Тако се у човеку, током истрајавања у уздржању, стално смењују осећања немоћи и радости, а искуства приближавања идеалу савршенства и поновног удаљавања од њега, усмеравају га и обликују, али га повремено уводе и у стања духовне кризе. Св. Исаак Сиријин у својим списима³ наводи мноштво оваквих примера.

Прво са чиме се подвижник суочава на свом путу је борба са помислима које га искушавају. Постављајући пред себе идеал *духовној савршености* он се труди да из свог ума овакве помисли искорени. Ипак, убрзо раскорак између овог идеала и немоћи, која га преплављује, ствара у њему немир и слаби његову подвижничку снагу. Слика о сопственој неадекватности супротставља недостижној савршености Божијег лика, којој се у подвигу стреми. Подвижнику неминовно измиче оно што би желео да постане и он запада у стање духовне кризе, осликавајући један од најзначајнијих онтолошких проблема. Непоклапање човека са самим собом. Међутим, борбу са страственим помислима, сматра Исаак, немогуће је избећи. Узалудно је то очекивати. Човек се никада не може очистити *од рђе стирасије и трешносније мисли*. Победа коју он оставрује на њима је само привидна. То је неминовност људске природе⁴. Проблем нужно настаје само онда када се подвижник тих страствених помисли толико уплаши да га преплави осећање ужаса.

Пријатељ савршености није онај подвижник који само ревносно служи врлини и самоодрицању, него онај који радо прихвата рђаве ствари које ка њему долазе. Стирљиво подношење искушења није јако снажно као ова способност да, кроз ре-

¹ Brock, S., „Isaac of Nineveh (Isaac the Sirian), The Second part”, chapters IV–XLI, Louvain, 1995, стр. 36.

² Мајендорф, „Византијско богословље — историјски токови и догматске теме“ Крагујевац, 2008. стр. 12.

³ A. J. Wensinck, „Mystic treatises by Isaac of Nineveh”, Koninklijke Akademie van Wetenschappen, Amsterdam, 1923. и Brock, S., „Isaac of Nineveh (Isaac the Sirian), The Second part”, chapters IV–XLI, Louvain, 1995.

⁴ Brock, S., „Isaac of Nineveh (Isaac the Sirian), The Second part”, chapters IV–XLI, Louvain, 1995, стр. 47.

шеност воље, ум не буде збуњен заводљивошћу ствари⁵. Окретање од света у новом устројству ума и истрајавање у молитви није само по себи довољно за достизање духовног мира. Потребно је у тешким тренутцима подвига препустити се Божијој вољи, без потребе за бежањем у самопрезир. Једноставно поднети увид у сопствену несавршеност, децентрирајући се од идеала насталог у огледању са Божијим ликом. Коначно, потребно је раздвојити боголику потенцијалност од човекове природне подложности греху и његове променљиве духовне снаге.

Подвижнички пут, међутим, није одређен само оваквим стањима. Два су знака по којима се може познати овај прелазак у стадијум *осветљења душе*⁶. Константна приврженост *скривеној (унутрашњој) молитви и почетак тиховања*. У тим тренутцима подвижник своју снагу црпи из речи Светог писма, наслућујући *благодати будућеј живоји*. „У њему се формира истанчано духовно виђење, као последица понављања у молитви, које му пружа осећање усхићења и радост душе.“⁷ Читање и изговарање Светих речи у њему буде тренутни мир, окупирајући у попуности његов ум и скрећући његову пажњу са сопствене несавршености на Божији лик. Тако, размишљајући о божанским мистеријама, његова душа налази начина да се бори против чула и световних искушења. Погрешно је, међутим, молитву овде посматрати као какво оруђе нејаког ума. Поље унутар кога она делује знатно је шире. У том смислу Сирин прави разлику између добре и лоше молитве, упућујући на то да *добра молиштва* усмерава потвижника на активност и отвара мноштво питања, док лоша молитва, у виду дифузије мисли, додатно разара личност.

Оно што би подвижник требало да осећа прошавши кроз овај стадијум је *истинска љубав* према Богу. Човеков директни сусрет са њим. Истајавањем у сталној унутрашњој молитви он би требало да је ближи крајњем циљу сопственог постојања⁸. Прилици да буде комплетан, попунивши у свом бићу *иразно место за Бога*. Није, међутим, увек тако. Иако су се физички окренули од света, неки подвижници не могу до краја да спроведу свој подвиг. Они су једноставно савладани снагом својих мисли.

Стрепња у човеку, сматра Исаак, рађа се услед недостатка вере. „Чим једном неко посумња у Божију бригу за њега, онога тренутка он пада у безброј страхова.“⁹ Разлога за страх међутим, много је више. Њихова потенцијалност лежи у борби са жудњом, у журби да се пре времена оствари идеал мира, у неочекиваним ефектима молитве, у осећању губитка контроле над собом. Извори страхова у човеку су заправо непресушни. Како је онда могуће остварити мир?

Одговор св. Исаака Сирина на ово питање веома је јасно. У току борбе са помислима које у човеку буде немир потребно је застати и препустити се тиховању¹⁰. Тиховању, које не би означавало предају, већ највишу тачку самоспознаје и прихватања сопствених граница. Зато се ово стање не би могло поистоветити са ово пуком искљученошћу ума¹¹, о којој Исаак пише разматрајући сложеност молитве.

⁵ A. J. Wensinck, „Mystic treatises by Isaac of Nineveh“, Koninklijke Akademie van Wetenschappen, Amsterdam, 1923, стр. 9.

⁶ Brock, S., „Isaac of Nineveh (Isaac the Sirian), The Second part“, chapters IV–XLI, Louvain, 1995, Chapter VI.

⁷ Brock, S., „Isaac of Nineveh (Isaac the Sirian), The Second part“, chapters IV–XLI, Louvain, 1995, стр. 23.

⁸ Џ. Мајендорф, „Византијско богословље — историјски токови и догматске теме“, Крагујевац, 2008. стр. 224–225.

⁹ Brock, S., „Isaac of Nineveh (Isaac the Sirian), The Second part“, chapters IV–XLI, Louvain, 1995, стр. 33.

¹⁰ Brock, S., „Isaac of Nineveh (Isaac the Sirian), The Second part“, chapters IV–XLI, Louvain, 1995, стр. 50.

¹¹ „Када је ум без икакве мисли, то је само мук ума а не чистота молитве.“ Brock, S., „Isaac of Nineveh (Isaac the Sirian), The Second part“, chapters IV–XLI, Louvain, 1995, стр. 86.

У том случају одсуство созерцања изједначили бисмо са изузетно ретком способношћу. Способношћу, која се овде супротставља немоћи и потенцијалној аутодеструкцији. Наизглед парадоксално, поготово унутар дискурса хришћанске филозофије, одговор лежи у могућности да се поднесе оно ужасавајуће, без бежања у акцију. „Не покушавај да приђеш скривеним стварима. Воли, уздижући се у тишини и признај себи немогућност да разумеш.“¹²

Једанаест векова касније Џон Китс¹³, у писму браћи, ову способност дефинише појмом „negative capability“. Поредећи Шекспира и Колрица, а покушавајући да одговори на питање шта је то што чини некога човеком великих постигнућа, нарочито на пољу књижевности, Китс пише о способности да се бивствује у неизвесном.

Оно што Колриц никада неће успети да оствари, услед немогућности да се препусти мистичном, у коме проклизавају закони рача, Шекспир са лакоћом чини. Он успева у умирујући и предвидљиви ритам сонета да смести узнемирујуће теме као што су смрт, губитак или самопрезир. Успева и да се, без гађења и потребе за разумевањем, препусти опису онога у човеку мрачног, када су у питању ликови његових драма

„Бити обновљен-стар, јадан,
И гледати своју топлу крв, а хладан.“¹⁴

Нема код Шекспира страха, нити дистанцирања од неразумног, он успева једноставно у њему да бива. *Иријирајуће њосезање за чињеницама и узроцима*¹⁵ или природна тенденција човека за категоризацијом искуства, сматра Китс, гуши стваралаштво и помућује *Истини имагинације*. Не мора песник нужно разумети сва искуства да би их пренео у уметност. Колириц, који у свему тражи чврста логичка оправдања, бежећи од интуиције, зато никада неће приступити свеобухватном опису човека.

„Не кажем да треба напустити духовну борбу, нити устукнути пред искушавајућим помислима. Сматрам, ипак, да је потребно понекад препустити се тиховању,

¹² A. J. Wensinck, „Mystic treatises by Isaac of Nineveh“, Koninklijke Akademie van Wetenschappen, Amsterdam, 1923, стр. 36.

¹³ Џон Китс (1795–1827), један од најзначајнијих енглеских романтичара, поред Бајрона и Шелија. Први сонет „O Solitude“, који наилази на лош пријем критике, објављује 1816. године, а 1817. године излази његова прва збирка поезије, у којој централно место заузима песма „Sleep and Poetry“. Ова збирка поезије „Песме из 1817.“, заједно са „Ендимионом“ и „Ламијом“, делима у херојском дистиху, „Изабелом“ и „Ноћи уочи св. Агнесе“ једине су издате Китсове књиге, а његово епископско дело „Хиперион“, надахнуто античком књижевношћу, није довршено. У његовој поезији чести су мотиви сањарења и односа човека према стварности, јер је био фасциниран прелазом уметника из имагинације у реалност. Многи аутори зато сматрају да нико као он није успео да релативизује свет стварности и свет снова. Као и Шекспир, Китс се у свом делу бави и узнемирујућим темама. Темама које се тичу смрти, усамљености и неизвесности *дугуће живоїа*. Ипак, све до саме смрти овај генијални песник није постао миљеник критике. Посебну уметничку вредност имају његова писма, која је слао својој браћи Томасу и Џорџу Китсу, својој љубави Фани Браун, својим пријатељима Чарлсу Брауну и Бенџамину Бејлију и својим сарадницима и пријатељима Шелију и Џону Тејлору. Писмо, у коме први пут употребљава термин „negative capability“, шаље Тому и Џорџу у децембру 1817. године, и оно од тада заузима важно место у филозофији, књижевности и филозофији, подстичући развој многих каснијих теорија, заснованих на капацитету за негативно, попут Адорнове и Бионове. „I mean Negative Capability, that is, when a man is capable of being in uncertainties, Mysteries, doubts, without any irritable reaching after fact and reason — Coleridge, for instance, would let go by a fine isolated verisimilitude caught from the Penetralium of mystery, from being incapable of remaining content with half-knowledge.“

¹⁴ Вилијам Шекспир, „Сонети“, Граматик, Београд, 2002., стр. 8.

* или „Шта мари кад моја осећања сва
Криве очи других гледају злом?
Ил кад моју слабост уходити зна —
Слаб, који зло види и у добру мом?
Ја сам оно што сам и у том сав.
Моју грешност они цене са свог тла.“ – СХХI.

¹⁵ *Letter to George and Tom Keats, 21? 27 December 1817, Hampstead Sunday, 22 December 1818.*

отварајући пут накнадним напорима. Тек онда када се тиховањем вратимо у стање духовне равнотеже, права битка са помислима може опет да почне¹⁶, пише Сирин. Дакле, на путу ка савршенству потребно је понекад застати. Не одбацити стрепњу, насталу услед искушавајућих помисли, нити је рационално оспоравати, јер су оба процеса осуђена на пропаст. Препустити се, остављајући отворено место за борбу, једини је начин да се садашњост преживи. Смирење, у овим кризним периодима, не подстиче кретање, већ способност да се чека¹⁷. Ум и знање се повлаче пред вером. Тишина, љубав и вера доводе подвижника у стање равнотеже. Уместо да бежи у акцију, он ставља своју судбину у Божије руке.

У тренутцима стрепње и неизвесности човек реагује соматски. Није му дато да зна, дато му је да осећа. Ум и тумачење су неми, а телесно, управо оно што подвижник покушава да надвлада, тада доспева у први план. Раскорак између онога што је неминовност људске природе и идеала духовне савршености постаје јасно видљив. У оваквом суочењу са сопственом слабошћу једино што човека држи на окупу је ситуирање извесности на место другог. Другог који може да поднесе оваква стања, или им уопште не подлеже. Дакле, остварење целовитости у сједињењу са Богом једини је начин превазилажења кризе. Оно што човек не може, он препушта моћнијем. Божанско на тај начин бива интегрисано у личност, а границе се, макар привидно, губе. „Боже, постави у мене оно што припада теби, да бих могао да заборавам шта припада мени“.¹⁸

Исаак и Китс тако полазе од истог онтолошког начела. Одређени капацитети у човеку једноставно превазилазе оквире његовог ума. Битно је зато да он поседује способност за бивствовање у непознатом и преплављујућем, без потребе да досегне за оним у себи рационалним. Без потебе за бежањем у акцију. Тамо где почиње непознато, не досежу закони логоса. Препуштање мистерији или тишини зато је једини начин да се истраје у негативитету. „Моћи поднети негативно, а не распасти се“ главни је конституент здравља¹⁹, али и једини пут ка достизању духовног мира и остварењу подвижничког идеала. У том смислу Китсов појам „negative capability“ могао би, поред свог доприноса Бионовој теорији мишљења, отворити пут озбиљним херменеутичким истраживањима у области патрологије. Св. Исаак Сирин, својим делом, свакако је поставио добре темеље за то.

¹⁶ Brock, S., „Isaac of Nineveh (Isaac the Sirian), The Second part”, chapters IV–XLI, Louvain, 1995, стр. 50.

¹⁷ „Не покушавај да чиниш свој пут (ка савршенству) бржим него што би божанска воља то желела; не жури испред промисли, али задржи ревност.“ Brock, S., „Isaac of Nineveh (Isaac the Sirian), The Second part”, chapters IV–XLI, Louvain, 1995, стр. 31.

¹⁸ Brock, S., „Isaac of Nineveh (Isaac the Sirian), The Second part”, chapters IV–XLI, Louvain, 1995, стр. 12.

¹⁹ Јевремовић, П., „Тело, фантазам, симбол“, Службени гласник, Београд, 2007, стр. 67–68.